

واکاوی اصول معناپردازی در یادمان‌های شهدای شهر تهران

فاطمه بوجاری^۱، *عبدالله ابراهیمی^۲، مهدی حمزه نژاد^۳، محمود تیموری^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۸

چکیده

یادمان‌های شهدا یادآور هویت و اقتدار ملی هستند و طراحان آن به باززنده‌سازی تاریخ و فرهنگ کشور و بزرگداشت یاد شهیدان می‌پردازند. این مفاهیم در وجوه ساختاری و فرمی یادمان‌ها، همراه با نشانه و معنا نمایان می‌گردد و عدم توجه، معناپردازی و ادراک معانی را برای مخاطب دشوار و کارکرد و هویت آثار را مختل می‌نماید. هدف پژوهش واکاوی اصول معناپردازی در آثار معماری و سوال پژوهش چیهستی اصول معناپردازی در یادمان‌های شهدای شهر تهران است. نتایج از روش کیفی- کمی، جمع‌آوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای- میدانی و با ابزار مصاحبه به دست آمده و جامعه آماری دو دسته ۳۰ نفره از خبرگان و سه یادمان با نمونه‌گیری غیراحتمالی و شیوه تحلیل، کدگذاری باز، محوری و گزینشی بوده و نتایج مصاحبه با ماتریس بی‌مقیاسی و فازی و رتبه‌بندی داده‌ها حاصل شده که نشان می‌دهد اصول معناپردازی در فرم و کارکرد این آثار هویدا و اعتقادات، باورها و ارزش‌های طراح از طریق فرم، مصالح، رنگ، تناسب و ابعاد، نورپردازی و به طور کلی عناصر ساختاری و کالبدی متجلی می‌شود. این اصول شامل نماد، معانی صریح، بینامتنی و ضمنی و نیز نشانه‌های تداعی گرایانه و ادراکی است که در مواجهه با بنا به ادراکات و تفاسیر مخاطب منجر می‌گردد. مولفه‌های معناپردازی در سه دسته کالبدی، معنایی و عملکردی طبقه‌بندی گردیده که مولفه‌های کالبدی دارای بالاترین رتبه بوده و در میان عوامل کالبدی، نقش تناسب و توجه به عمودی بودن، برخوردار از فرم انتزاعی و کیفیت چندحسی و نوع قرارگیری در مکان حائز بیشترین اهمیت در معناپردازی به صورت ضمنی و عینی در مخاطب اثر معماری است.

واژگان کلیدی: معنا، معناپردازی، یادمان شهدا، شهر تهران.

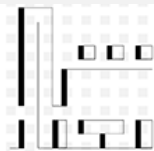
۱ دانشجوی دکترا، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، اراک، ایران p.h.d.architecture91@gmail.com

۲ استادیار، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی ساری، ساری، ایران Eb1526300@yahoo.com

۳ استادیار، گروه معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران iust.ac.ir@hamzeneiad

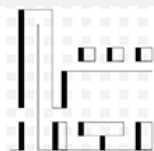
۴ استادیار، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، اراک، ایران mteimoury@gmail.com

*این مقاله برگرفته از رساله دکتری نگارنده اول با عنوان "بررسی اصول معنا پردازی در آثار معماری با بررسی نمونه های موردی یادمان های شهدا به راهنمایی نگارنده دوم و سوم و مشاوره نگارنده چهارم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک است .

مقدمه

معناپردازی در آثار معماری یکی از مهم ترین مسائلی است که در فهم موضوعات هستی و بالاخص معانی ضمنی و صریح اثر معماری به شدت به آن توجه می شده است، از این رو پرداخت به معناپردازی و واکاوی معناهای نهفته در آثار معمارانه ضروری به نظر می رسد. با توجه به آنکه هر اثر و پدیده ای در عالم هستی دارای باطن و ظاهر می باشد، صورت و جسم این اثر، ظاهر آن، و جان و نفس باطن آن (معنا) است. به این خاطر که معماری که به عنوان جسمی مصنوع توسط معماران و طراحان ایجاد می شود، بر معنایی ای مشتمل است که در دنیای محسوسات، تجلی یافته اند. به دیگر سخن اثر معماری (به معنای آن چیزی که معماری و نه ساختمان است) دارای معنایی غیرصوری می باشد که با واسط و ابزارهایی، به دنبال تبیین معانی غیرصوری یا ارجاع به آن ها دارد. لازم به ذکر است که رابطه معنا و صورت و نوع تجلی معنا در آثار معماری به طرق گوناگونی است و هر واقعیتی در کالبد اثر معماری می تواند نمودها مختلفی داشته باشد و موجب ساخت معنا در اثر معمارانه شود. در چند دهه اخیر که ضرورت معناپردازی در تمامی موضوعات دارای اهمیت شده است، در میان طیف گسترده و زیادی از آثار معماری نمادین و معناگرا ضرورت انتقال معنای نهان و ضمنی در این آثار وجود دارد؛ زیرا معنا یکی از خواسته ها و نیازهای بنیادین انسان می باشد (شولتز، ۱۳۹۱) و انسان به شدت نیاز به معناپردازی دارد. در این راستا آثار معمارانه به تجلی و تفسیر جهان بینی از طریق باز نمود تفکر انسانی و اندیشه وی می پردازند (حمه جانی و همکاران، ۱۳۹۶) و مبتنی بر وجوه مختلف ساختاری، کارکردی و معنایی در یک زمان ویژه موجب معنا پردازی و معناپردازی می شوند. یکی از آثار معمارانه که همواره دارای معانی نمادین و صریح و ضمنی در خود است، یادمان های شهدای ایران است که بر اساس معماری ویژه خود به تدوین اصول متناسب با باورهای اسلامی و هویت ملی در رابطه با شهیدان ایران زمین پرداخته اند. اگرچه یادمان های دفاع مقدس محدوده سرزمینی را شامل می شوند که این محدوده جغرافیایی یادآور اتفاقی ویژه در دوران دفاع مقدس است، اما یادمان به معنای آنچه برای یادبود کسی و رویدادی ساخته می شود و یا مراسمی که برای یادبود کسی یا چیزی برپا می شود، است. به طور کلی معنای لفظی یادمان مفهوم اساسی یادآوری را دربردارد، خاطرات به ویژه آنهایی که مقیاس ملی دارند را می بایست به طریقی به جامعه یادآوری کرد. این یادآوری بخشی از نیازهای اجتماعی است که به انسجام جامعه و هویتمندی آن کمک می کند (Masoudi, 2016). همچنین با توجه به آنکه طی چنددهه اخیر، طراحی یادمان های شهدا به واسطه عناصر و ابزار ارتباط بصری با نادیده انگاشتن نمادهای فرهنگی و هویتی به سمت نشان دادن تفکرات انتزاعی و اصالت دادن به کمیت ها در برابر کیفیت ها سوق پیدا کرده است. اهمیت یادمان های جنگ در آن است که علاوه بر تسلی خاطر بازماندگان و نشان دادن عمق فجایع دردناک و تلخ جنگ در یک کشور به مردم سایر کشورهای جهان، در انتقال ارزش ها و مفاهیم موجود در خاطرات جمعی مردمی که جنگ را تجربه کرده اند، به نسل های بعد از خودشان است (Torres-Martinez, 2018).

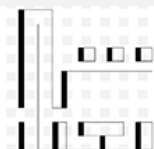

بیان مساله

یادمان‌های شهدای ایران توسط انتقال خاطرات جمعی گذشته به آینده، نیازهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی یک جامعه را برطرف می‌نمایند. چراکه یادمان‌های نشانه‌های شهری هستند که توسط انسان به عنوان سمبل ایده‌آل‌ها، اهداف و فعالیت‌ها خود خلق شده‌اند. بناهایی که به بزرگداشت شخص یا رویدادی خاص ساخته می‌شوند و موجب خلق هویت در شهر می‌گردند. این یادمان‌ها، که عموماً به صورت نشانه و سمبل هر شهری در میادین، خیابان‌های اصلی ساخته می‌شوند و اگر عملکرد معنای ثانویه‌ای کالبدی-بصری آن‌ها مناسب باشد، به سمبل و نشانه فرهنگی-اجتماعی شهری بدل می‌شوند. معنا، هویت هر جامعه‌ای ست و هویت هر کشور بخشی از هویت آحاد آن است. از این رو پرداختن به مصادیق و عواملی از گذشته که بتواند این هویت را در اکنون جامعه زنده کند و به زندگی کنونی افراد آن معنا بدهد، امری بسیار ضروری است. بر این اساس اگر یادمان‌های شهدای ایران با خلق معنا بتوانند جایگاه شهید و چپستی شهادت را در ذهن مخاطبان خود هویت ببخشند و تصویر روزهای پر افتخار گذشته را برای نسل جدید از نو بسازند، می‌توان گفت از عهده وظایف خود به درستی بر آمده‌اند. بر این اساس هدف اصلی پژوهش، واکاوی اصول معناپردازی در معماری یادمان‌های شهدای شهر تهران است و سوال مطرح در پژوهش این است که اصول معناپردازی در آثار معماری به ویژه بناهای یادمانی شهدای شهر تهران چیست؟

پیشینه تحقیق

در رابطه با پژوهش حاضر در مقالات و پژوهش‌های مختلفی به معماری و معناپردازی یادمان‌های شهدای جنگ ایران و عراق پرداخته شده است. از جمله پژوهش سعیدی (۱۴۰۱) که در مقاله خود با عنوان «معناپردازی در معماری» با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی به این نتیجه رسید که هنگامی که انسان در مقابل یادمان با وجه دوگانه کارکردی و هنری، به نظاره می‌ایستد ابتدا حس ناخودآگاهی در او شکل می‌گیرد. در این حالت یادمان به مثابه یک پدیده در جهان ادراک، حسی ملموسی را در ضمیر انسان بوجود می‌آورد که آغاز شکل‌گیری معناست. این معنا در موضوع، ساختار، فرم، ماهیت نشانه‌ای یا نمادین یادمان نهفته است و با توجه به دلالت‌های صریح و ضمنی در وجود هر فرد ابعاد معنایی ویژه‌ای پیدامی‌کند. طوفان و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «تأثیر مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده ابعاد ادراکی مخاطب بر کیفیت معنایی معماری یادمان‌های معاصر» با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و طرح پیمایشی به این نتیجه رسیدند که در ارتباط با کیفیت زیباشناسی عینی، مؤلفه‌های جامعیت و هماهنگی در بنا (۰/۶۷)، نظم و تقارن بنا (۰/۴۰)، تزئینات بنا (۰/۳۸) و تنوع رنگی بنا به ترتیب بیشترین تأثیر مستقیم را بر کیفیت معنایی ادراک شده از بنا (حضور) در مخاطب دارند. در ارتباط با کیفیت زیباشناسی ذهنی، مؤلفه‌های معنا بخشی به پیرامون (۰/۴۸) و محرک‌های محیطی (۰/۳۴) بیشترین تأثیر مستقیم را بر کیفیت معنایی ادراک شده از بنا در مخاطب دارند. در ارتباط با کیفیت عملکرد، مؤلفه‌های مصالح مناسب (۰/۵۸)، امنیت (۰/۴۹)، و استحکام بنا (۰/۴۳) به ترتیب بیشترین تأثیر مستقیم را بر کیفیت معنایی ادراک شده از بنا در مخاطب دارند. ترکمن و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «نقش مولفه معنا در تداعی معانی آثار معماری به عنوان سمبل شهری از طریق آزمون افتراق معنایی نمونه موردی: یادمان‌های معاصر ایران (پهلوی دوم تاکنون)» با استفاده از روش تحقیق کیفی-

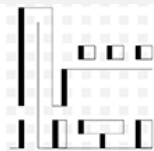

کمی و از طریق پرسشنامه به این نتیجه رسیدند که ابعاد اجتماعی (سنت، قدرت، رسانه، اقتصاد، خاطرات جمعی)، عوامل فرهنگی (آیین و رسوم)، روانکاوی (ناخودآگاه جمعی و فردی)، زمان (همزمانی و درزمانی)، عوامل کالبدی (بعد زیبایی‌شناسی)، نشانه‌ها (بصری، کلامی و انتزاعی)، عوامل اقلیمی، کارکرد اجتماعی در شکل‌گیری معنا یک اثر موثر هستند. خواجه سعید و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «گونه‌شناسی منظر یادمانی معاصر با رویکرد نشانه‌شناختی پیرس» با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و نشانه‌شناسی پیرس به این نتیجه رسیدند که با لحاظ کردن گونه‌های نشانه‌ای براساس سه گانه‌های شمایلی، نمابه و نماد در نشانه‌شناسی پیرس و همچنین مولفه‌های سه‌گانه عینی، ذهنی و عینی-ذهنی منظر، نشانه منظر یادمانی معاصر به گونه‌های بصری (عناصر طبیعی، عناصر مصنوع و عملکردی-فعالیتی)، گونه‌های کهن الگویی (قبر تهی، استلا-ابلیسک، مسیر قدسی، دایره-مارپیچ، پرواز، کوه کیهانی-سنگ بزرگ، گنبد کیهانی-طاق کیهانی، درخت کیهانی-باغ، نور-آب) و گونه‌های روایی (وقایع تلخ، فردی-مکانی و ارزشی جمعی) تقسیم‌بندی می‌شوند. ایرجی و نوروزی (۱۳۹۹) در کتاب خود با عنوان «معنا در معماری معاصر ایران؛ بعد از انقلاب اسلامی» با روش توصیفی-تحلیلی به جستجوی معنا و جایگاه آن در معماری پرداختند و بیان نمودند که این امر را می‌توان در گونه‌های مستقیم (شکلی و فرمال)، غیرمستقیم (عملکردی و مفهومی) و ترکیبی جستجو کرد. با توجه به سابقه طولانی این حوزه پژوهش در ایران و نیز تمایل معماران معاصر به استفاده از معنا، اصل و هویت پیشین در قالبی نو در طرح‌های خویش، مشخص شدن معیارهای سنجش معنا و ارائه راهکارهایی کیفی که بتواند کمکی بر روند طراحی معماری در این زمینه کند، ضروری به نظر می‌رسد. رئیسی و نقره‌کار (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان «معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی» با استفاده از روش تحقیق ترکیبی (مرکب از تحلیل محتوای کیفی و استدلال منطقی) به این نتیجه رسیدند که اولاً معنای اثر در مقام تکوین، متأثر از سه مولفه معمار، کالبد اثر و زمینه است؛ حال آنکه در مقام تاویل، علاوه بر این سه مولفه، مولفه چهارمی به نام مخاطب نیز ذی‌سهم است؛ ثانیاً دامنه معنایی آثار معماری، دامنه‌ای نیمه‌بسته، ضابطه‌مند و محدود است که این محدودیت به دلیل وجود عامل مشترکی به نام فطرت میان همه انسان‌ها است. با توجه به نقش فطرت به عنوان عامل مشترک و ثابت و حقیقی بین تمام انسان‌ها، اثر معماری قابلیت لازم برای القای هر معنایی را ندارد. رئیسی (۱۳۹۵) در کتاب خود با عنوان «از معنا تا معناپردازی در معماری اسلامی» با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به موضوعاتی از جمله تحلیلی بر نظریات معناشناسی در معماری، نظریه معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی و رویکردهای معناپردازی در معماری از منظر اسلامی پرداخته است و اغلب بخش‌های این کتاب مبتنی بر آموزه‌های عقلی و نقلی مکتب اسلام است. کلیه پیشینه‌های مورد بررسی در جدول ۱ جمع‌بندی شده‌اند و در نمودار ددلاین (شکل ۱) ارائه شده است. با توجه به پیشینه انجام شده در حوزه پژوهش حاضر مشخص گردید که بیشتر و غالب پیشینه‌های تحقیقاتی به یادمان‌های شهدا از منظر معناسازی نپرداخته‌اند و تنها وجوه نشانه‌شناسی که یکی از اصول معناپردازی است را مورد واکاوی قرار داده‌اند و یا صرفاً معماری و معنا را مورد بررسی قرار داده‌اند. حال با توجه به آنکه پژوهش حاضر به واکاوی اصول معناپردازی در معماری یادمان‌های شهدای شهر تهران می‌پردازد و تاکنون پژوهشی از این باب انجام نشده است، می‌توان گفت این پژوهش یکی از نخستین پژوهش‌ها در این باره است.

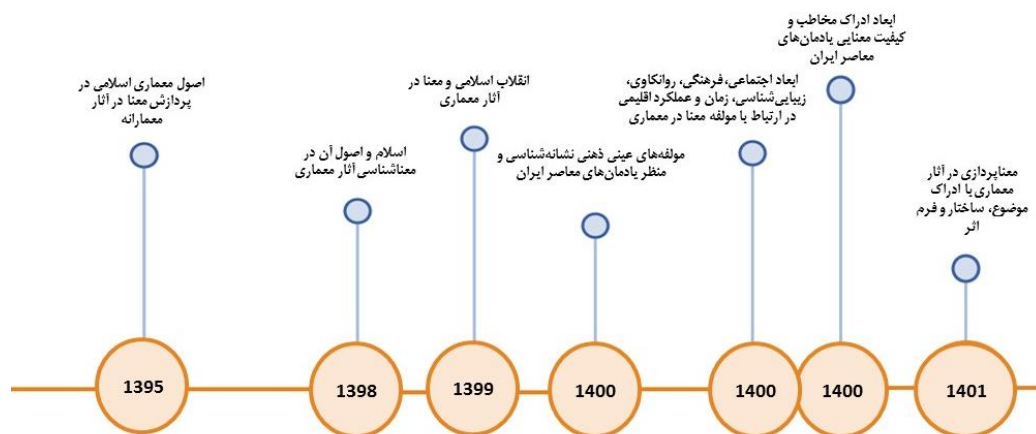
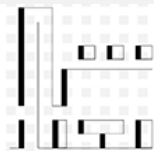

جدول ۱. جمع‌بندی پیشینه پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

ردیف	نویسندگان (سال)	عنوان پژوهش	روش تحقیق	نتایج
۱	سعیدی (۱۴۰۱)	معنای‌پردازی در معماری	توصیفی- تحلیلی	هنگامی که انسان در مقابل یادمان با وجه دوگانه کارکردی و هنری، به نظاره می‌ایستد ابتدا حس ناخودآگاهی در او شکل می‌گیرد. در این حالت یادمان به مثابه یک پدیده در جهان ادراک، حسی ملموسی را در ضمیر انسان بوجود می‌آورد که آغاز شکل‌گیری معناست. این معنا در موضوع، ساختار، فرم، ماهیت نشانه‌ای یا نمادین یادمان نهفته است و با توجه به دلالت‌های صریح و ضمنی در وجود هر فرد ابعاد معنایی ویژه‌ای پیدا می‌کند.
۲	طوفان و همکاران (۱۴۰۰)	تأثیر مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده ابعاد ادراکی مخاطب بر کیفیت معنایی معماری یادمان‌های معاصر	توصیفی- تحلیلی و طرح پیمایشی	در ارتباط با کیفیت زیباشناسی عینی، مؤلفه‌های جامعیت و هماهنگی در بنا (۰/۶۷)، نظم و تقارن بنا (۰/۴۰)، تزیینات بنا (۰/۳۸) و تنوع رنگی بنا به ترتیب بیشترین تأثیر مستقیم را بر کیفیت معنایی ادراک شده از بنا (حضور) در مخاطب دارند. در ارتباط با کیفیت زیباشناسی ذهنی، مؤلفه‌های معنا بخشی به پیرامون (۰/۴۸) و محرک‌های محیطی (۰/۳۴) بیشترین تأثیر مستقیم را بر کیفیت معنایی ادراک شده از بنا در مخاطب دارند. در ارتباط با کیفیت عملکرد، مؤلفه‌های مصالح مناسب (۰/۵۸)، امنیت (۰/۴۹)، و استحکام بنا (۰/۴۳) به ترتیب بیشترین تأثیر مستقیم را بر کیفیت معنایی ادراک شده از بنا در مخاطب دارند.
۳	ترکمن و همکاران (۱۴۰۰)	نقش مولفه معنا در تداعی معانی آثار معماری به عنوای سمیل شهری از طریق آزمون افتراق معنایی نمونه موردی: یادمان‌های معاصر ایران (پهلوی دوم تاکنون)	روش تحقیق کیفی- کمی و از طریق پرسشنامه	ابعاد اجتماعی (سنت، قدرت، رسانه، اقتصاد، خاطرات جمعی)، عوامل فرهنگی (آیین و رسوم)، روانکاوی (ناخودآگاه جمعی و فردی)، زمان (همزمانی و درزمانی)، عوامل کالبدی (بعد زیبایی‌شناسی)، نشانه‌ها (بصری، کلامی و انتزاعی)، عوامل اقلیمی، کارکرد اجتماعی در شکل‌گیری معنا یک اثر موثر هستند.
۴	خواجه سعید و همکاران (۱۴۰۰)	گونه‌شناسی منظر یادمانی معاصر با رویکرد نشانه‌شناختی پیرس	روش توصیفی- تحلیلی و	با لحاظ کردن گونه‌های نشانه‌ای براساس سه گانه‌های شمایل، نمایه و نماد در نشانه‌شناسی پیرس و همچنین مولفه‌های سه گانه عینی، ذهنی و عینی-ذهنی منظر، نشانه منظر یادمانی معاصر به گونه‌های بصری (عناصر طبیعی)، عناصر مصنوع و عملکردی-فعالیتی، گونه‌های کهن الگویی (قبر تهی، استلا-ابلیسک، مسیر قدسی، دایره- مارپیچ، پرواز، کوه کیهانی-سنگ بزرگ، گنبد

<p>کیهانی-طاق کیهانی، درخت کیهانی-باغ، نور-آب) و گونه‌های روایی (وقایع تلخ، فردی-مکانی و ارزشی جمعی) تقسیم‌بندی می‌شوند.</p>	<p>نشانه‌شناسی پیرس</p>			
<p>این امر را می‌توان در گونه‌های مستقیم (شکلی و فرمال)، غیرمستقیم (عملکردی و مفهومی) و ترکیبی جستجو کرد. با توجه به سابقه طولانی این حوزه پژوهش در ایران و نیز تمایل معماران معاصر به استفاده از معنا، اصل و هویت پیشین در قالبی نو در طرح‌های خویش، مشخص شدن معیارهای سنجش معنا و ارائه راهکارهایی کیفی که بتواند کمکی بر روند طراحی معماری در این زمینه کند، ضروری به نظر می‌رسد.</p>	<p>روش توصیفی- تحلیلی</p>	<p>معنا در معماری معاصر ایران؛ بعد از انقلاب اسلامی</p>	<p>ایرجی و نوروزی (۱۳۹۹)</p>	<p>۵</p>
<p>اولاً معنای اثر در مقام تکوین، متأثر از سه مولفه معمار، کالبد اثر و زمینه است؛ حال آنکه در مقام تاویل، علاوه بر این سه مولفه، مولفه چهارمی به نام مخاطب نیز ذی سهم است؛ ثانیاً دامنه معنایی آثار معماری، دامنه‌ای نیمه بسته، ضابطه مند و محدود است که این محدودیت به دلیل وجود عامل مشترکی به نام فطرت میان همه انسان‌ها است. با توجه به نقش فطرت به عنوان عامل مشترک و ثابت و حقیقی بین تمام انسان‌ها، اثر معماری قابلیت لازم برای القای هر معنایی را ندارد و هر کالبدی، مابه ازای معنایی مشخصی دارد.</p>	<p>روش تحقیق ترکیبی (مرکب از تحلیل محتوای کیفی و استدلال منطقی)</p>	<p>معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی</p>	<p>رئسی و نقره‌کار (۱۳۹۸)</p>	<p>۶</p>
<p>به موضوعاتی از جمله تحلیلی بر نظریات معناشناسی در معماری، نظریه معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی و رویکردهای معنا پردازی در معماری از منظر اسلامی پرداخته است و اغلب بخش‌های این کتاب مبتنی بر آموزه‌های عقلی و نقلی مکتب اسلام است.</p>	<p>روش توصیفی- تحلیلی</p>	<p>از معنا تا معناپردازی در معماری اسلامی</p>	<p>رئسی (۱۳۹۵)</p>	<p>۷</p>

شکل ۱. نمودار ددلاین پیشینه پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

مبانی نظری

– معنا

آنچه به طور کلی، درباره معنا می‌توان اشاره نمود این است که؛ "معنا" حقیقتی است با این قابلیت که مفهوم از آن حکایت کند و آن را نشان دهد. به دیگر سخن، معنا مابزاء مفهوم و علم حصولی است، یعنی چیزی است که صالحیت دارد فهم و علم به آن تعلق گیرد. معنا همان حقیقتی است که لفظ برای آن وضع می‌گردد. معنا موضوع له حقیقی لفظ است (نوروزی، ۱۳۸۹). معنا یعنی: مفهوم، منطوق، منظور، مراد، مدلول، فحوا، تأویل، تفسیر، باطن، آنچه شکل و یا کلمه و یا لفظ و یا صورت بر آن دلالت دارد؛ مقصود سخن، مراد کلام (ذیل معنی) (دهخدا، ۱۳۳۹).

معناپردازی از منظر اندیشمندان

در بسیاری از نظریه‌ها معنا در برابر صورت، میدان و لفظ یا مصداق و در ارتباط با آن، فرض شده است. اکثر نظریه‌ها، معنا را که معمولاً باطن و پنهان است؛ مرتبط با لفظ و صورت، که آشکار و پیداست، برشمرده‌اند (اعتمادی پور، ۱۴۰۰). در تبیین ماهیت معنا، آرای متفاوتی میان فیلسوفان به ویژه فلاسفه زبان در غرب مطرح است. جمعی از جمله جان لاک^۱، معنا را تصور یا نوعی ایده ذهنی بر می‌شمارند. کسانی نیز حقیقت معنا را در واکنش‌های رفتاری و خارجی افراد به کلمات جستجو می‌کنند. ویتگنشتاین^۲ در مرحله اولیه زیست فلسفی خود بر نظریه تصویری معنا (زبان یا کلام ابزاری برای ارائه تصویری از واقعیت امور) تکیه داشت؛ اما بعدها دیدگاه کاربردی یا ابزاری معنا را (معنای یک واژه معادل کاربرد آن) مطرح کرد. جان آستین^۳ نیز همچون ویتگنشتاین تکیه خود برای تحلیل معنا را بر کاربرد قرار داد (صدری کیا و همکاران، ۱۳۹۸). کاستلز^۴ معنا را تجربه و یادبود برای انسان می‌داند. لینچ^۵ معتقد است که:

معنی خصیصه‌ای از محیط است که می‌تواند شخص را به سایر جنبه‌های زندگی مرتبط سازد در نخستین برخورد انسان با معماری نیز نخست صورت ظاهری معماری است که در ذهن بیننده نقش می‌بندد و در او اثر می‌گذارد. با تأمل بیشتر در صورت‌ها، تأثیرگذاری‌ها عمیق‌تر می‌شود و در این تعامل وارد فضای معانی می‌شود. رویکرد هنر و معماری اسلامی رجوع به صورت صرف نیست، بلکه رجوع به معناست (فردپور و همکاران، ۱۴۰۱). صورت و معنا در معماری ناظر به وجه محسوس و معقول (ماوراء محسوس) است و صورت معماری گواه آن معنا و مفهومی است که مقصود معمار را منتقل می‌کند. در این راستا سنت‌گرایانی مانند نصر، معنا و معنویت را متناظر با هم در نظر می‌گیرد و می‌نویسد: «لفظ معنا و معنویت از یک ریشه نشأت می‌گیرد و هر دو در روحانیت عجین می‌شوند» (نصر، ۱۹۹۶) و بر دو واژه امر باطنی و درونی دلالت دارد. در نهایت می‌توان گفت؛ معنا با تصاویر و صورت‌های ذهنی، شکل می‌بندد. این صورت‌ها و تصاویر، توسط امور خارجی و با ادراکات و دریافت‌های فردی و اجتماعی به وجود می‌آیند.

– چیستی معنا در معماری

در میان مولفه‌های مرتبط با معماری، مولفه‌ی معنا در عین اهمیت فراوانی که اندیشمندان برای آن قائل شده‌اند با چالش‌های تئوریک فراوانی نیز مواجه شده است. چالش‌هایی که بسیاری از آنها ریشه در حوزه‌ای از دانش دارد که به "هرمنوتیک" موسوم است. مباحثی مانند دامنه‌ی معنایی آثار معماری، امکان قرائت‌های مختلف از یک اثر معماری، تاریخ‌مندی فهم کاربر از معنای فضا و تغییر مستمر آن، تاریخ‌مندی متن یا اثر معماری، تأثیرپذیری آن از فرهنگ زمانه و ذهنیت تاریخی طراح آن، محوری بودن نقش مفسر (در واقع مخاطب بنا) در فهم معنای اثر معماری به جای اهمیت دادن به نقش معمار یا حتی خود اثر و تأکید بر دخالت پیش‌دانسته‌ها یا پیش‌داوری‌های بیننده در تفسیر و فهم معنای عصب‌گوشه‌ای از مباحث نوینی است که در بسترهای تئوریک معماری معاصر مطرح شده و ریشه در تعاملات هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و به‌طور خاص هرمنوتیکی دارد که ابتدائاً از حوزه فلسفه آغاز و سپس به حوزه هنر و معماری وارد شده است.

شکل ۲ ارکان موثر در فرآیند فهم معنای اثر در دیدگاه مولف محور (نگارندگان، ۱۴۰۲)

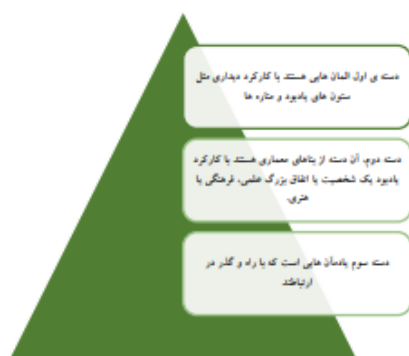

سطوح معناپردازی در معماری

یکی از مهمترین مقولات در مبحث معناشناسی، بررسی سطوح مختلف معنی است. این سطوح به سه قسم معانی اصلی یا صریح و معانی ضمنی یا التزامی و معانی نمادین تقسیم‌بندی می‌شوند. معانی اصلی (صریح)، بیانگر کارکرد اصلی و معنای مستقیم یک واژه و

شکل ۳. ارکان موثر در فرآیند فهم معنای اثر در دیدگاه مخاطب محور (رئبسی، ۱۳۹۵)

شکل ۴. تقسیم بندی نمادها در معماری یادمانی (مهدی نژاد و دیگران، ۱۳۹۳)

اصطلاح نشانه متن است، معنای ضمنی نیز سرشتی بینابینی داشته و معنای نمادین سرشتی سمبولیک دارد و بیشتر بر جنبه‌های اجتماعی-فرهنگی و تاریخی تکیه دارد. این سطوح متفاوت معنی، توانایی افتراق میان کارکرد یا نحوه بهره‌مندی مستقیم از یک شیء و درک اجتماعی از آن شیء را فراهم می‌آورند. معناشناسی در معماری نیز در پیوندی مستحکم و تنگاتنگ با علم نشانه‌شناسی بوده و توجه کردن و واکاوی این دو مفهوم نیز برای فهم هرچه بهتر رابطه معماری و معناپردازی ضروری است (احمدی و آزاد احمدی، ۱۴۰۲: ۶).

-نقش یادمان در طراحی معماری

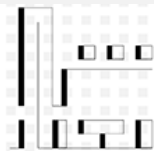
واژه یادمان به معنای به یادآوردن جهت هشدار یا اخطار به مردم در زمان حال است و به یادآوری بنای یادبودی می‌پردازد (خواجه سعید و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۶). یادمان‌ها در ذات خود پیوستاری میان عرصه‌ی هنر و معماری هستند؛ گاهی در قالب یک پیکره اثری هنری می‌شوند، گاهی نیز همراه با فضای درونی با ساختار معماری، کارکرد می‌پذیرند (سعیدی، ۱۴۰۱: ۶۹). البته این پیوسته بودن، بی‌مرزی میان این دو را آشکار می‌کند؛ چنانچه در برخی نمونه‌ها علیرغم وجود درون و برون، نمی‌توان یادمان را در زمره‌ی آثار معماری و یا از طرفی دیگر با قطعیت آن‌ها را به مثابه یک اثر هنری پنداشت. مهم‌ترین تفاوت آثار معماری و هنر از منظر کارکرد در نظر گرفته می‌شود (El-Sharif, 2022) هنرمند

و معمار می‌توانند برای بوجود آوردن یک اثر دو خاستگاه مختلف داشته باشند. معماری بدون سفارش دهنده و مبنای کارکردی قابل تصور نیست؛ در حالیکه آثار هنری بدون کارفرما هستند و با ضرورت کارکرد پدید نمی‌آیند. نکته مهم دیگر در خصوصیت کم و بیش مشترک میان این دو قابل تأمل است (Sumartojo, 2016).

شکل ۵. تندیس فلزی ظهر عاشورا از حضرت عباس(ع) که به یاد مقاومت مردم خرمشهر برپا شده است. (فرضیان

معماری وظیفه دارد فضا ایجاد کند، در حالیکه هنر با وجود آنکه ماهیتاً منشأ ایجاد فضا است اما در فضا مجال بروز می‌یابد تا جزئی از ساختار محیط طبیعی یا مصنوع شود. ناگفته نماند معماری و هنر دارای دو وجه اشتراک بارز نیز هستند. اول از دیدگاه ادراک حسی، زیرا معماری مانند هنر

می‌تواند در نگاه اول، از منظر زیبایی‌سنجیده شود و پس از آن وظیفه یا کارکرد آن به چشم آید. دوم از خاستگاه معناپذیری، چرا که معماری در جایگاه یک اثر، از منظر هنری، متوجه معانی وجودی نشئت گرفته از پدیده‌های طبیعی، انسانی، و معنوی است (El-

(Sharif, 2021). با این تعابیر معماری در ملاحظات معناشناختی، پس از ماهیت اصلی کارکردی‌اش، به سمت بیان حس و زیباشناختی متمایل می‌شود و هنر که ماهیتاً در بیان مفهوم یا حقیقتی است نیز می‌تواند وجه کاربردی پیدا کند. این امر در یادمان از هر دو سو دیده می‌شود.

یادمان در جایگاه کارکردی به مثابه معماری است، اما در عرصه هنر، خصوصیت کالبدی آن می‌تواند کارکرد انتقال حس داشته باشد و در پس زیبایی‌اش، مفهوم یا حقیقتی نهفته باشد (گلزار و خسمیه عشری، ۱۳۹۵). پس خاستگاه شکل‌گیری یادمان بر مبنای هنر یا معماری، دارای اولویت نیست؛ زیرا کارکردی حسی دارد و حسی ایجاد می‌کند که کارکردی است. به طور کلی یادمان‌ها در تعریف به منظور بیان یک مفهوم ایجاد می‌شوند و می‌توان گفت علاوه بر وجه کارکردی، دارای وجه معنایی در فرم از منظر نشانه‌شناسی و دلالت نیز هستند. بنابراین یادمان، اثر معماری محسوب

می‌شود که واجد معنا و انتقال حسی هنری است. ضمن آنکه یادمان‌های شهدا به دلیل جایگاه ذهنی خویش در عین بهره‌مندی از کارکردهای گوناگون پاسخگویی به نیاز جامعه به عنوان عنصری از هویت ملی شهری و منظر شهری هستند (فرزین و براتی، ۱۳۹۵) و می‌بایست دارای ابعاد معناپردازی باشند

-ارتباط سطوح معناپردازی یادمان‌های شهدا و نشانه‌های آن‌ها

نشانه و نمادها در طراحی یادمان ایجاد حس و انتقال معنا می‌کنند و به دو شیوه مجال بروز می‌یابد: دلالت صریح و دلالت ضمنی. منظور از دلالت صریح، تعریف و معنای اولیه هر پدیده‌ای است که عده بسیاری بر سر آن توافق دارند؛ اما دلالت ضمنی به معنایی اشاره دارد که همه بر سر آن اشتراک نظر ندارند و نمی‌توان بطور قطع گفت که معنایی واحد را به ذهن متبادر می‌کند. در نتیجه دلالت ضمنی در یادمان گویای پیامی درباره مفهوم‌های متفاوت از کارکرد است و بیشتر با فرم گره در ارتباط است (سعیدی، ۱۴۰۱: ۵۳). درحالی‌که دلالت صریح در ارتباط با موضوع یا کارکرد آن نقش دارد. براین اساس در جدول ۲ ارتباط سطوح معناپردازی یادمان‌های شهدا و نشانه‌های آن‌ها ارائه شده است:

جدول ۲. ارتباط سطوح معناپردازی یادمان‌های شهدا و نشانه‌های آن‌ها (طوفان و همکاران، ۱۴۰۱).

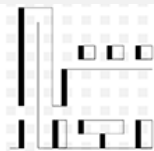
معنا	دسته‌بندی و ویژگی	نشانه	دسته‌بندی و ویژگی
سطوح معنا	ادراکی	تمایز فرمی (نمایی)، منحصر به فرد بودن) تضاد با زمینه و رویت‌پذیری	معنای صریح، معنای اولیه و معنای ادراکی معنای ضمنی، معانی نمادین و سطح ثانویه معنا
	تداعی گرایانه	اهمیت کارکردی و نمادین (معنای برتر)	

شکل ۶. یادمان شهدای مکرمه - بهشت زهرا: گرداگرد چهار لوح سنگی که تمثیلی از خانه کعبه است، شهدا دفن شده اند و کلمات تلبیه، که ذکر حجاج در حین طواف است، بر آن لوح‌ها حک شده است. گویی شهیدان زنده اند و پیوسته لبیک گویند گرد کعبه طواف میکنند. (فرضیان و حجت، ۱۳۹۲)

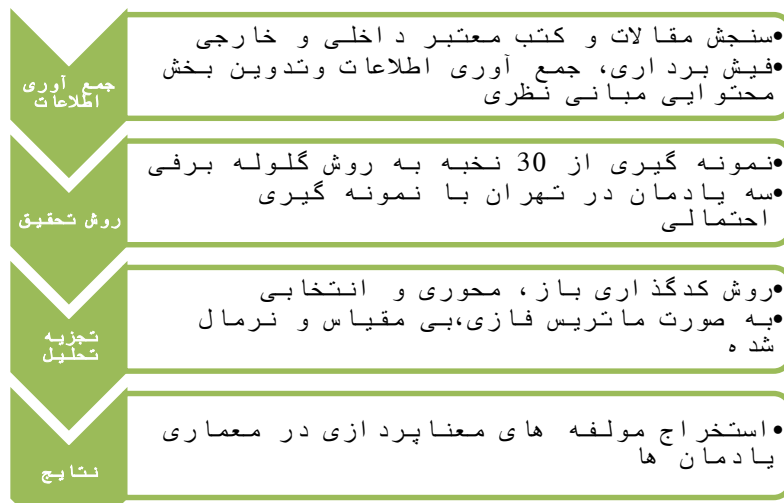
شایان به ذکر است که معناپردازی در مزار شهدا به صورت معنای رفتاری از طریق عوامل معناپردازی مینایی همچون ارتباط با طبیعت، دانش و علم معمار و به طور کلی رابطه تعاملی میان فرهنگ، محیط، کالبد و ذهنیت مخاطب شکل می‌گیرد که در نهایت منجر به پایداری این یادمان‌ها می‌شود (سخت‌دوست و البرزی، ۱۳۹۶). از این رو در شکل‌گیری معنایی یادمان شهدا، مفهومی در رابطه با موضوع که همان یادمان است، شکل می‌گیرد و چنین مفهوم انتزاعی‌ای با استفاده از محورهای جانشینی مختلف در لایه‌های معنایی ملموس‌تر می‌گردد تا موجب تجسم مادی به عنوان وجه صوری یادمان و معنای آن گردد. محور جانشینی در این معناپردازی قطب ساختار استعاره می‌باشد که عملکرد آن مبتنی و همسو با نشانه‌های معنادار در یادمان استو تبیین و دریافت آن از بافت فرهنگی و هویتی نشأت می‌گیرد و ارتباطی با واقعیت ندارد (پروین و فرنوش، ۱۳۹۵: ۹۵). حال با توجه به ارتباط سطوح معناپردازی در یادمان‌های شهدا و نشانه‌های نهفته در آن‌ها در ادامه به معرفی یادمان‌های مورد بررسی پژوهش پرداخته شده است.

شکل ۷. رویکرد نشانه‌شناسی و معنا در معماری (نگارندگان، ۱۴۰۲)

روش تحقیق

شکل ۸. گام های پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

پژوهش حاضر یک مطالعه کیفی- کمی است که از طریق رویکرد توصیفی- تحلیلی و با روش جمع آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و میدانی به واکاوی اصول معناپردازی در یادمان‌های شهدای شهر تهران پرداخته است. در بخش مفاهیم و دیدگاه‌های نظری و مطالعات پیشین صورت گرفته از روش تحقیق توصیفی استفاده شده است. در این روش ابتدا مقالات و کتب معتبر خارجی و داخلی مورد سنجش واقع شدند و سپس با بکارگیری تکنیک فیش‌برداری، محتویات مناسب و کارآمد از آن‌ها استخراج و ساختار محتوایی بخش‌های تئوری تدوین گردید. سپس از روش تحلیلی در بررسی یادمان‌های شهدای شهر

تهران صورت گرفته است. لازم به ذکر است که جامعه آماری پژوهش به دو دسته تقسیم شده است: (۱) تعداد ۳۰ نفر از خبرگان و متخصصین حوزه پژوهش حاضر تشکیل داده است، که نمونه‌گیری از این افراد به صورت نمونه‌گیری گلوله برفی انجام شد. (۲) تعداد سه یادمان در شهر تهران که نمونه‌گیری از میان این یادمان‌ها به صورت نمونه‌گیری غیر احتمالی انجام شده است. در تحلیل داده‌ها، از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شده است تا داده‌های کلیدی منتج از تئوری‌های برداشت شده با در نظر داشتن رویکرد پژوهش، مشخص شوند. در ادامه تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه و نظریات کارشناسان به صورت ماتریس فازی و بی‌مقیاس و نرمال شده انجام گرفته است تا اصلی‌ترین مولفه‌های معناپردازی در معماری یادمان با توجه به رتبه هریک از مولفه‌ها استخراج شود.

معرفی و تحلیل کیفی یادمان‌های مورد بررسی

بناهای یادمانی شهدا بناهایی می‌باشند که دارای نماد آرمان کشور و مردم ایران زمین و نشانه‌ای از ارزش‌های ملی ایران هستند. این یادمان‌ها بعد از پایان جنگ تحمیلی برای حفظ و نگهداری خاطرات، ارزش‌ها و جهت بزرگداشت و تجلی یاد شهدای دفاع مقدس و همچنین نشانه‌گذاری نقاط ارزشمند کشور، ساخته شدند. در شهر تهران نیز با توجه به موقعیت این شهر و همچنین با توجیه به پایتخت ایران بودن شهر تهران، یادمان شهیدان در نقاط مختلف شهر تهران پراکنده است. در این میان یادمان شهدا در دانشگاه تهران، یادمان شهدای دفاع مقدس در دانشگاه تهران واحد مرکز و یادمان شهدای گمنام نهج‌البلاغه مورد بررسی در این پژوهش قرار گرفته است.

۱) **یادمان شهدا در دانشگاه تهران:** یادمان شهدای دانشگاه، به صورت فرم خالص به دوراز تجمل، در باغ پشت مسجد قرار دارد (شکل ۹). لازم به ذکر است که این یادمان در در کنار ورودی مسجد دانشگاه تهران قرار گرفته است. این یادمان از یک صفه به ابعاد ۸×۸ و یک لوح تشکیل شده است. روی صفه این یادمان بر محور تقارن آب نمای مرکزی ابعاد ۸×۸/۴۰ است. لوح این یادمان به دلیل نزدیکی به لبه شمالی صفه موجب شده است تا فضایی برای احترام فراهم شود. بر روی سطح عمودی این یادمان، سیمرغ‌هایی سنگی که در حال پرواز هستند همراه با آیه قرآنی «من المومنین الرجال صدقوا...» نوشته شده است و حاشیه‌سازی این آیه قرآنی با همان قرارگیری پرنده‌ها انجام شده است.

شکل ۹. پلان و حجم یادمان شهدا در دانشگاه تهران (نگارندگان، ۱۴۰۲)

–معناپردازی در یادمان شهدای دانشگاه تهران

در پلان یادمان شهدای دانشگاه تهران (تصویر سمت راست شکل ۹) روایت‌های معنایی در نسبت و تناسبات مزار شهدا به ورودی، با هندسه یکسان هویدا شده است. زیرا طول مسیری که می‌بایست از ورودی دانشگاه تهران تا مزار شهدا طی شود، در حقیقت پنج برابر عرض صفه تحتانی مزار است و مخاطب این فضا، با عبور از این مسیر به زیبایی‌هایی که در اطراف همچون فضای بهشت‌گون و سرسبز می‌نگرد و به نوعی تمثیلی از فضایی بهشت برای وی معنا پیدا می‌کند. چنین تاثیرگذاری‌ای در مخاطب این فضا متأثر از الگوی باغ ایرانی و سلسله مراتب فضایی در فضای باز دانشگاه تهران از درب ورودی تا خود مزار می‌باشد. همچنین الگوی هندسه نیز در روایت معنایی این مزار نقش شگرفی را دارد، چرا که الگوی هندسه خود دانشگاه تهران تابع فرم ساده هندسی (مربع) است و همین هندسه در الگوی مزار بکاررفته است تا معنای ثبات و پایداری را روایت کند، بدین معنا که شهدای جنگ تحمیلی ایران و عراق حتی با گذر سال‌های زیاد، باز هم جاودان و پایدار هستند. به طور کلی در این مزار، طبیعت محسوس و معنای پنهان مزار شهدای دانشگاه تهران، رمزگشای صورت مثالی است، که منبع الهام دیگر مردمان ایران و حتی جهان است. به طور کلی معماری این مزار در ترکیب با هندسه طبیعت، ساده‌گرایی و سیر به عالم عرفان و سلوک را از پس تکررات هندسه والگوی معمارانه بدون تنوع‌گرایی رقم زده است.

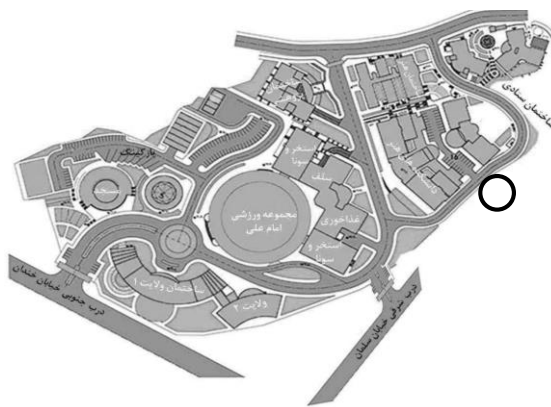
شکل ۱۰. لوگو دانشگاه تهران و طرح سیمرغ‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۲)

باتوجه به مکانیت این یادمان در دانشگاه تهران، به طبیعت از فرم و محیط و بستر طبیعت و حتی خود مسجد دانشگاه تهران انجام شده است. این همانی است که موجب شده است تا نظم، مصالح، اندازه، بافت و چیدمان سنگ‌های این یادمان همسو با بدنه مسجد دانشگاه تهران باشد. به طور کلی کالبد این یادمان به گونه‌ای است که گویی می‌توان آن را تکه‌ای از مسجد و فضای قدسی دانشگاه تهران برشمرد. از این رو می‌توان گفت این یادمان دارای گونه‌ی صوری به دلیل استفاده از عناصر طبیعت و قرارگیری در میانه باغ، منظر تدفینی و عناصر حسی و ادراکی در منظر پیرامونی‌اش، است. در این یادمان لوگوی دانشگاه تهران که به صورت نمادی از سنگ بر روی سنگ عمودی یادمان به خط کوفی حجاری شده است و حالتی برجسته‌گون را دارد، گویی تنها جهت نمادین بودن بکاررفته است و همسو با نماد و نشانه این یادمان نیست، اما طرح سیمرغ‌ها از همین نشان دانشگاه تهران اخذ شده است. زیرا در طرح سیمرغ‌ها، دو بال نشان لوگو دانشگاه تهران که با حلقه‌ای از گل‌میخ‌های دایره‌ای شکل واقع شده‌اند، از درون حلقه بیرون آمده و در سطح لوح در حال پرواز هستند، طراح این یادمان با این حرکت به معنای شهدای دانشگاه تهران از قید

و بند و حصار دنیایی و آسمانی‌شدن و پرواز به سوی معبود، نقشی صوری اهدا کرده است. در این راستا باید خاطر نشان شد که باتوجه به آنکه این یادمان در محیطی فرهنگی (دانشگاه) قرار گرفته است، و مخاطبینش افراد تحصیل کرده و فرهیخته هستند، طراح و معمار با استفاده از نشانه سیمرغ نماد و معنایی از وحدت در کثرت را به نمایش گذاشته است. با توجه به تعداد ۴۷ سیمرغی که روی لوح قرار گرفته‌اند، می‌توان بیان نمود که این تعداد مرغی که گویی از قید و قفس آزاد شده‌اند، معنایی از تعدد و کثرت عدد و در عین حال وحدت میان شهیدان را نشان می‌دهد. حال از آنجایی که این یادمان برای دانشجویان شهید که جانشان را در راه ارزش‌های اسلام از دست دادند، ساخته شده است، این یادمان را با وجهی قدسی روبرو کرده است و به همین خاطر است که آیه «من المومنین الرجال صدقوا...» با خط کوفی نوشته شده است تا نشان دهد که در میان مردمان افرادی هستند که عهد خود با خدایشان را انجام می‌دهند و خط کوفی به دلیل قداستش از گذشته تا کنون برای بیان مفهوم والای شهادت بکار می‌رود (شکل ۱۰). لازم به ذکر است که در زیر پایه افقی این یادمان و دورتادور آن را جوی آبی قرار گرفته است تا نمادی از پاکی و طهارت شهیدان این دانشگاه باشد. با توجه به آنکه حضور آب در معماری اسلامی - ایرانی، نماد قدسی بودن اثر معماری، تمثیلی از بهشت جاویدان و همچنین یکی از عناصر اربعه ارزشمند، جهت اسطوره‌سازی و نشانه‌ای از اسطوره بودن آثار معماری است، در این یادمان نیز طراح و معمار با گذاشتن محوریت آب در زیر صفا این یادمان به دنبال نشان دادن پاکی و قداست شهیدان و حیات جاویدان آن‌ها.

۲) یادمان شهدای دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز: در داخل این یادمان پیکر سه شهید گمنام در درون فضایی به شکل مستطیل قرار داده شده است و دور تا دور این فرم مستطیل (مقبره) تعداد هفت پایه که برگرفته از فرم شمسه معماری ایرانی - اسلامی (به قطر ۵/۷) است، قرار داده شده است و اتصال این پایه‌های سنگی در بالا به شمسه طریق کاربردی صورت گرفته است. ضمناً دورتادور جداره شمسه آیات قرآنی نوشته شده است که نشانه‌ای از درپیش گرفتن راه و مسیر الهی می‌باشد. حداقل پایه‌های سنگی و جداره شمسه، کاربردی‌های سنگی انجام شده است تا این یادمان را از بی‌آراستگی برهاند (شکل ۱۱). بر روی سقف و فرم شمسه این

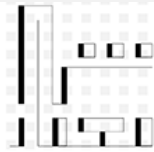
یادمان، گنبدی نیلگون با ترکیبات رنگی آبی لاجوردی و سفید قرار داده شده است، تا پاکی و طهارت شهیدان و قداست آن‌ها و مکان تدفینشان را نشان دهد. شایان به ذکر است که در جهت اسطوره نمودن این یادمان و افزودن به قداست آن، با قراردادن مناره‌ای در کنار این اثر که خود داری گنبد است، فضای قدسی همچون مقبره، آرامگاه و یا حتی مسجد رقم خورده است.

شکل ۱۱. پلان و تصویر یادمان شهدا در دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، (<https://www.irna.ir>)

معناپردازی در یادمان شهدای دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز

در پلان یادمان شهدای دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز (تصویر سمت راست شکل ۱۱) روایت‌های معنایی در نسبت و تناسبات مزار شهدا به ورودی، موقعیت قرارگیری و جانمایی و فرم و الگوی هندسی این یادمان رخ داده است. در رابطه با نسبت و تناسبات ورودی به این یادمان که در قسمت جنوبی و شرقی سایت لحاظ شده است، تناسبات یادمان به شکلی است، که مخاطب از قسمت ورودی ضلع جنوبی می‌تواند به دلیل ارتفاع بلند این یادمان، آن را ببیند، وجهی که مبتنی بر روایت معناگرایانه سیر به آسمان و عالم سلوک است. با توجه به موقعیت و جانمایی این یادمان در همجواری مسجد دانشگاه آزاد اسلامی که فضایی قدسی است، می‌توان اذعان نمود که مقدس بودن و به نوعی قدسیت یادمان شهدای این دانشگاه دو چندان شده است. ضمن آنکه الگوی هندسی مسجد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز که الگو و فرمی دایره‌گون و برگرفته از طبیعت است، موجب القاء حس آرامش به زائر خویش می‌شود تا وی به عبادت خالصانه بپردازد. حال همین الگو و هندسه مقدسی که همواره در مساجد تاریخی ایران زمین در راستای نمادین نمودن وجه قدسی مساجد و به نوعی اسطوره بودن آن‌ها، اشاره داشت در الگو و هندسه پلان یادمان شهدای دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز به شکل شمسه یا همان ستاره چند پر در تلفیق با فرم دایره‌ای گنبد، نشانی از سقف مساجد ایران زمین و انعکاسی از در آن‌ها آسمان است. به لحاظ روایت معنایی فرم شمسه به القاء معانی نور و روشنایی و همچنین تابش گرما می‌پردازد که در پلان این یادمان در فرم شمسه هشت پر، ترکیبی از الگوهای هندسی دایره که دارای معنای روایی آسمان و مربع که دارای

معنای روایی زمین است، نهان شده است، تا ستاره و خورشید را بنمایاند. به طور کلی می‌توان اینگونه بیان کرد که هندسه شمسه هشت پر در پلان یادمان شهدای دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، نمایانگر روایت معنایی گذر از مراحل زمینی به عالم بالا می‌باشد.

طراحی این یادمان، به صورت یک فرم هفت ضلعی منتظم از جنس سنگ است که به نشانه شهیدان اسلام در چنین فرمی قرار داده شده است. چرا که معمار این یادمان، از فرم شمسه که دارای معنای ضمنی از معماری ایرانی اسلامی است، استفاده کرده است. این یادمان دارای آیاتی حکاکتی شده بر روی سنگ است، تا تذکره و ادعیه را یادآور شود و همچنین با توجه به قرارگیری گنبد و مناره، سیر حقیقی و وجود تعالی خداوند متعال را نشان می‌دهد که بازگشت همه به سوی اوست. ضمناً می‌بایست خاطر نشان نمود که در این یادمان تزئیناتی به صورت کاربندی با طرح هوسی (لوزی) وجود دارد که به صلبیت بنا اضافه کرده است، این در حالی است که حد فاصل میانه پایه‌ها که در نقطه اتصال به یکدیگر یادآور طاق ایرانی هستند، از صلبیت و حجم سنگین یادمان کاسته است و سیر از روشنایی به تاریکی را تا حدودی رقم زده است و بدین طریق توانسته است نور را به سمت فضای داخلی این یادمان هدایت کند. به طور کلی این فرم‌های طاقی شکل سیری از تاریکی به روشنایی را نشان می‌دهند که در نهان طرح یادمان مذکور نهفته است و شهیدان با شهادت خویش به سمت نور حرکت کرده‌اند و از قید تاریکی دنیا رها شده‌اند. انتخاب مصالح سنگ که مصالحی سنگین و صلب است، برای این یادمان یادآور معنای صلابت و استواری است که همواره رزمندگانی را برای مخاب تداعی می‌کند که با وجود نبرد ناعادلانه و نابرابر باز هم در مقابل دشمن ایستادند. درون این یادمان نیز به دلیل استفاده از مصالح پارچه‌ای که از سقف آویزان است، لطافتی و نرمی ایجاد شده است که معنای سادگی را تداعی می‌کند، با اینکه بیرون یادمان نماد سختی و استواری را نشان می‌دهد. از این رو در این یادمان دو وجه تضاد معنی صورت گرفته است: صلابت و استواری؛ مقابل نرمی و لطافت و این مضمون و معنی متقابل خصوصیت اصلی شهیدان کشور را بیان می‌دارد که این افراد از درون نرم و لطیف و مهربان و از بیرون و در مقابل دشمن، برای نگهداری و محافظت از کشور و اسلام، سرسخت، با صلابت و استوار بودند. در سقف این یادمان نیز قرار دادن گنبد با ترکیبات رنگی آبی لاجوردی و سفید، قداست و روحانیت را به این یادمان القاء کرده است و انعکاس آسمان آبی رنگ درون کاشی‌های این گنبد، سیر عرفانی شهیدان را یادآور می‌شود و از این رو مخاطبین این یادمان موقع دیدن گنبد و فضای کلی یادمان، ناخودآگاه به مکان قدسی و جایگاه ارزشمند شهیدان نزد خدا پی خواهند برد.

۳) یادمان شهدای گمنام بوستان نهج البلاغه:

در پلان شهدای گمنام بوستان نهج البلاغه (تصویر سمت راست شکل ۱۲) روایت‌های معنایی در نسبت و تناسب مزار شهدا به ورودی، موقعیت قرارگیری و جانمایی و فرم و الگوی هندسی پارکی همجواری وجود ندارد. تنها روایت معنایی در این یادمان مبتنی بر همجواری‌اش با مسجد این پارک است، که دارای مکانتی قدسی و دارای روایت معنایی اسطوره‌ای است که این اسطوره‌ها در فرم هندسی و تزئینات سقف یادمان شهدای بوستان نهج البلاغه نیز هویدا شده است و یادآور معنای سیر به عالم سلوک است، لیکن وجهی متمایزگرا که می‌توان در این یادمان با توجه به تناسب و ارتفاع‌گرایی به آن اشاره نمود، وجهی است که موجب دیده شدن این

یادمان از بیرون بوستان نیز می‌شود و سیر افلاکی از زمین به آسمان را نشان می‌دهد. این یادمان در محله یونک شهر تهران قرار دارد و پیکر سه شهید در این منطقه به خاک سپرده شده است (شکل ۱۲). در فرم این یادمان از فرم گنبد و طاق بر بالای مزار سه شهید استفاده شده است که نوعی کهن‌الگویی یادمان را نشان می‌دهد. این یادمان در سطح دارای دو صغه به فرم دوزنقه است که بر روی یکدیگر قرار گرفته‌اند و پایه‌های مستطیل شکل شروع طاق این یادمان بر روی این صغه‌ها قرار گرفته است. شایان به ذکر است که چهار پایه این یادمان بیانگر چهارطاقی ایرانی و فرم آشنا آن در ادوار تاریخی ایران، هویت ایران و فرهنگ ایرانی است.

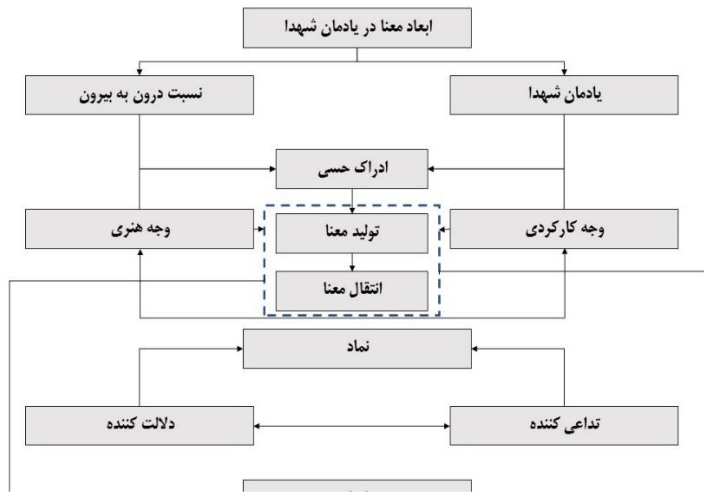
شکل ۱۲. پلان و یادمان شهدای گمنام بوستان نهج البلاغه، (<https://neshan.org>)

معناپردازی در یادمان شهدای گمنام نهج البلاغه

در این یادمان، با توجه به فرم جناغی ساخته شده، در نگاه اول الگوی یادمانی از شهدا به مخاطب القاء نمی‌شود و تنها بنایی با محوریت فرهنگ ایرانی اسلامی قابل دیدن است. چراکه در ساخت این یادمان شهدا، تنها به استفاده از فرمی همچون گنبدخانه اکتفا شده است و این فرم گنبد و فرم قوس جناغی به صورت انتزاعی ساخته شده است و هیچ برداشت و ایده‌ای از فضای پارک اطراف خویش نگرفته است و تنها به پردازش معنای نهج‌البلاغه که مرتبط با اصول و فرهنگی اسلامی است، اکتفا شده است. همچنین استفاده از رنگ‌آبی لاجوردی، مصالح آجر در ترکیب با سنگ و کاشی‌کاری‌های داخلی خود مجدداً تأکیدی بر اسلامی بودن این یادمان است و به طور کلی اگر یادمان نامیده نشود، می‌تواند نماد یا المانی از فرهنگ و هویتی ایرانی باشد، بی‌آنکه نشانی از شهیدان و رزمندگان ایران را در جنگ دفاع مقدس نشان دهد. لازم به ذکر است که واقع شدن این یادمان در پارک نهج‌البلاغه تجلی‌دهنده باغ - مزار است که در ادوار پیشین ایرانیان، در این مکان‌ها تفریح و زیارت توأم با یکدیگر انجام می‌شد و به حس تعلق بیشتر افراد به این مکان‌ها می‌انجامید.

بحث و یافته های تحقیق

یادبودها به طور فزاینده‌ای در فضاهای عمومی شهری ساخته می‌شوند تا مبتنی بر معانی نهفته در خود و ادراکات مخاطبین، مردم را تشویق به فکر کردن به گذشته کنند و یاد شهدا را همواره زنده نگه دارند. به طور کلی هدف یادمان‌های شهدا تبدیل یک زخم، درد یا ضربه به نمادی مادی و قابل تشخیص در مکانی خاص است که همچون سنگ قبر عمل می‌کنند و به نمایندگی از عزیزان متوفی، مکانی فیزیکی برای ادامه پیوندها را فراهم می‌کنند. طبق جدول ۳، که براساس کدهای گزینشی و با انجام کدگذاری باز و محوری در راستای انطباق با

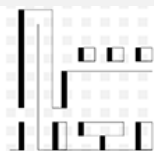

شکل ۱۳. ابعاد معناپردازی در یادمان‌های شهدای شهر تهران (نگارندگان، ۱۴۰۲)

ویژگی‌های نمونه‌های مورد مطالعه صورت گرفته است؛ می‌توان چنین عنوان کرد که اصول معناپردازی در معماری یادمان‌های شهدای شهر تهران در گرو اهمیت و توجه به آن دسته از ویژگی‌های عملکردی، کالبدی و معنایی یادمان‌ها است که توسط ذهنیت و تجربه مخاطبان با ادراک آنان و مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی پیوند یافته‌است. مولفه‌هایی که معناپردازی یادمان‌های شهدا را در معرفی این بناها به عنوان نشانه‌ای ادراکی، تجربی، عمومی، همسو با احساس و ادراک مخاطب، دارای حسی از تعلق و وابستگی افراد به آن‌ها و ماندگار در ذهن مخاطبین و همچنین هماهنگی با بستر قرارگیری و دارای فعالیت‌های هدفمند و معنادار است.

جدول ۳. شاخص‌های بررسی یادمان‌های شهدای منتخب، در تطبیق مطالعات نظری و مشاهدات میدانی (نگارندگان، ۱۴۰۲)

کد نهایی	کدهای مرتبط با مشاهدات و ثبت اتفاقات رخ داده در هر سه یادمان منتخب	کدگذاری گزینشی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
فضای عملکردی- تجربی	- با توجه به قابلیت‌ها و توانایی‌های عملکردی و نشانه‌های یادمان‌ها، فعالیت‌های گوناگونی در بستر و محیط یا همان مکان قرارگیری یادمان انجام می‌شود.	ذهنیت مخاطب در ارتباط با مکان	تجربه مکان از طریق استفاده از حواس بویایی (باغ گل) تصویری لامسه	تجربه فضا از طریق حواس
ادراکات گوناگون در تجربه فضا	- تجمع افراد و گروه‌های مختلف (ارتباطات و تعاملات مناسب)	کیفیت تجربه	اهمیت شناخت و آگاهی فرد از فضای یادمان	تجربه روزانه
حس تعلق و وابستگی	- شادابی و حس سرزندگی (با توجه به بستر پیرامون و مشاهده تمام اقشار و گروه‌های جامعه)	تجربه ادراکی از طریق حواس انسان	خاطره و ویژگی‌های ذاتی و ذهنی	تعاملات اجتماعی و فعالیت

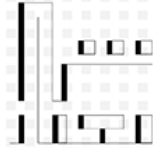
آگاهی داشتن فرد	حس تعلق	نماد و نشانه‌های آشنا از تاریخچه و هویت و فرهنگی ایران و به عنوان نشانه شهری.
خاطره انگیزی	خاطره آشنا و خاطره انگیزی	- نمادی آشنا با قابلیت ماندگاری در ذهن همسو با حضور در مکان، مشاهده و ادراک
مرتبط با وجوه زندگی شخص	اهمیت رفتار کاربر در مواجهه با یادمان درک میزان تاثیر یادمان بر رفتار مخاطب	- حس تعلق به مکان و ارتباطات و تعاملات جهت ایجاد خاطره. - یاد آور و زنده نگه دارنده یاد شهدای ایران بودن در ذهن
رفتار مخاطبین هنگام مواجهه با یادمان	ارتباط با وجوه مختلف زندگی شخص	- با توجه به سادگی و سهولت رفت و آمد، مخاطب حسی از تعلق به مجموعه پیدا می‌کند و تمایل به ماندن و گذراندن اوقات خویش را در مکان دارد.
ویژگی تاریخی- فرهنگی و هویتی عادت‌ها	توجه به فرهنگ و هویت و ارزش‌ها	- با توجه به قرارگیری در فضایی آرام، هرج و مرج محیط بیرونی از مکان یادمان‌ها دور شده است و مکان دارای آرامش است. - تعامل یادمان و مکان‌هایی که در آن واقع شده است با رویدادهای فرهنگی و هویتی
وجه ذهنی و عینی	دارا بودن مفهوم معنا دار از طریق نشانه‌ها و نمادها	- تمایل به بازدید یادمان، گردش در فضا و تجربه فضا.
زمینه‌های اجتماعی	دارا بودن جنبه تاریخی و اجتماعی	- هماهنگ با بستر و زمینه قرارگیری خود.
فعالیت و عملکرد	رخداد معنا پرداز	
ارزش‌ها و هنجارها	ارتباطات و تعاملات اجتماعی و فرهنگی	
ظاهر خاص	تامین عملکرد و فعالیت	- تجربه حسی غنی از عناصر ساختاری و کالبدی یادمان و محیط پیرامون - هماهنگی راه‌ها و مسیرهای دسترسی و ارتباطی
دارا بودن مضمون نماد و نشانه	القاء حس معنا دار	
تجربه ذهنیت و افکار وابستگی و تعلق	غنا عملکرد در بستر اجتماع	دیدن فعالیت‌های گوناگون
خاطره انگیزی	هماهنگی با شرایط زندگی مخاطب	- توانایی یادمان‌ها در همراه سازی مخاطب با خود و القاء معنای خود به مخاطب.
رخداد معنا دار	رخداد روزانه و اجتماعی	- مشاهده رفتارهای مختلف مخاطبین - تبیین کیفیت فضایی با ادراکات مخاطب

وجه فرهنگی

معنایی

تاریخی

وجه اجتماعی

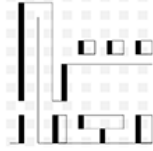

باتوجه به کدگذاری‌های انجام شده و گزینش نهایی کدها، در این گام به نظریات کارشناسان متخصص پیرامون معناپردازی در یادمان‌های شهدای شهر تهران پرداخته شده است. همانطور که در کدگذاری‌ها مشخص گردید ویژگی‌های عملکردی، کالبدی و معنایی، اصلی‌ترین مولفه‌هایی هستند که در معماری یادمان‌ها موجب معناپردازی می‌شوند و مخاطبین با ادراک خویش از این عوامل به ارتباط و پیوند فرهنگی و هویتی و تاریخی با یادمان‌ها می‌پردازند.

شاخص‌ها و عوامل اثرگذار در ایجاد معناپردازی در یادمان‌های شهدا، از نظر کارشناسان پژوهش، شاخص‌ها و عوامل مختلفی به صورت عوامل معنایی، عملکردی و کالبدی هستند که در جداول ۴، ۵ و ۶ دسته‌بندی شده است. از دیدگاه کارشناسان پژوهش یکی از مهمترین این عوامل در معناپردازی، عوامل کالبدی است که در یادمان‌ها و ساختار فیزیکی این آثار معمارانه موجب پیوند رخدادهای فرهنگی، هویتی و تاریخی به یکدیگر می‌شوند. مبتنی بر این توضیحات در جدول ۴ عوامل مربوط به مولفه‌های معنایی، کالبدی و عملکردی نشان داده شده است که از نظر کارشناسان پژوهش در امر معناپردازی یادمان شهدا موثر هستند. شایان به ذکر است که هر یک از این عوامل به لحاظ عینی - ذهنی بودن دسته‌بندی و معین شده‌اند.

جدول ۴. عوامل مربوط به مولفه‌های معنایی، کالبدی و عملکردی در امر معناپردازی یادمان شهدا از نظر کارشناسان پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

مولفه‌ها	کدها	عوامل و مولفه‌ها	عینی	ذهنی
	A1	دلبستگی و احساس تعلق به محل	*	*
	A2	داشتن حس هویت	*	*
	A3	گرم و صمیمی بودن ارتباطات و تعاملات مردم	*	*
	A4	کیفیت‌های چندحسی داشتن	*	*
معنایی (ذهنی‌ها)	A5	روابط مثبت با دیگر شهروندان	*	*
	A6	سرزندگی مکان یادمان	*	*
	A7	احساس آزادی و القاء اسطوره بودن در ساختار یادمان	*	*
	A8	نشان دادن احساس آزادی و استقامت از نظر اجتماعی و فرهنگی	*	*
	A9	زنده نگه داشتن یاد شهدا با نمادی از آن‌ها بر جداره‌های یادمان	*	*
	B1	وجود فضاهایی برای نشستن و تماشا کردن یادمان‌ها	*	*
	B2	وجود میلمان‌ها (مانند نیمکت، آب نماها، مجسمه‌ها و آثار هنری و تزئینی)	*	*
	B3	استفاده از مصالح با دوام همچون سنگ	*	*
	B4	زیبایی و به کارگیری مناسب رنگ‌ها	*	*
کالبدی (عینی‌ها)	B5	توجه به ارزش‌ها، نمادها و اصول فرهنگی، هویتی در طراحی برای ایجاد معنا و تقویت حس هویت و فرهنگ	*	*
	B6	روشنایی مناسب و نورپردازی	*	*
	B7	مطلوبیت دسترسی	*	*

*	وضعیت و کیفیت یادمان‌ها	B8
*	بهره‌مندی از تناسبات و مقیاس مناسب و هماهنگ با بستر و زمینه	B9
*	امنیت مناسب در مکان یادمان	C1
*	ایجاد حریم و ایمنی مکان یادمان	C2
*	انعطاف پذیر بودن	C3
*	نشانه‌ای از تاریخ مردان ایران زمین	C4
*	حفظ قلمرو	C5

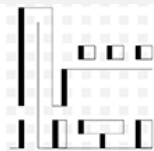
عملکردی(عینی‌ها)

در ادامه، این فرایند برای مولفه‌های اثرگذار معناپردازی در معماری یادمان‌های شهدا از دید کارشناسان پژوهش تشریح شده است. در جدول ۵، ماتریس بی‌مقیاس شده فازی برای مولفه‌های معنایی، کالبدی و عملکردی اثرگذار در معناپردازی معماری یادمان شهدا بیان شده است.

مؤلفه	Fuzzy WS	Min	mod	max	مؤلفه	Fuzzy WS	Min	mod	max	مؤلفه	Fuzzy WS	Min	mod	max
	A1	۰/۲۱	۰/۳۳۶	۰/۹		B1	۰/۰۷	۰/۳۳۶	۰/۹		C1	۰/۰۵	۰/۲۳۷	۰/۹
	A2	۰/۱۴	۰/۳۳۲	۰/۹		B2	۰/۰۷	۰/۳۲۸	۰/۹		C2	۰/۰۵	۰/۲۵۰	۰/۹
	A3	۰/۲۱	۰/۳۲۴	۰/۹		B3	۰/۰۷	۰/۳۲۴	۰/۹		C3	۰/۰۵	۰/۲۶۳	۰/۹
معنایی	A4	۰/۰۷	۰/۳۲۴	۰/۹	کالبدی	B4	۰/۰۷	۰/۳۴	۰/۹	عملکردی	C4	۰/۰۵	۰/۲۵۴	۰/۹
	A5	۰/۲۱	۰/۳۱۶	۰/۹		B5	۰/۰۷	۰/۳۲۸	۰/۹		C5	۰/۰۵	۰/۲۶۷	۰/۹
	A6	۰/۰۷	۰/۳۱۲	۰/۹		B6	۰/۰۷	۰/۳۲	۰/۹					
	A7	۰/۲۱	۰/۳۴	۰/۹		B7	۰/۰۷	۰/۲۹۲	۰/۹					
	A8	۰/۱۴	۰/۲۷۶	۰/۹		B8	۰/۰۷	۰/۳۲۴	۰/۹					
	A9	۰/۰۷	۰/۳۳۲	۰/۹		B9	۰/۰۷	۰/۳۰۸	۰/۹					

جدول ۵. ماتریس بی‌مقیاس شده فازی مولفه‌های معنایی، کالبدی و عملکردی یادمان (نگارندگان، ۱۴۰۲)

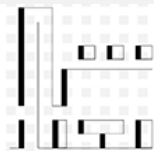
بعد از تشریح ماتریس بی‌مقیاس شده فازی برای شاخص‌های تبیین‌کننده سه شاخص شناسایی شده اثرگذار بر معناپردازی معماری یادمان شهدا، شاخص فاصله از ایدئال مثبت (S^+) و منفی (S^-) و شاخص شباهت فازی نهایی (CC_i) برای هر یک از مولفه‌های مذکور در جدول ۶ ارائه شده است. براساس این جدول، تحلیل اولویت‌های عوامل اثرگذار بر معناپردازی معماری یادمان شهدا، نشان می‌دهد که عوامل کالبدی، اولویت اصلی در جهت معناپردازی معماری یادمان شهدا دارد و مولفه عملکردی و سپس معنایی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۶. محاسبه شاخص های فاصله ای و شباهت به گزینه ایده آل نهایی در سه مولفه کالبدی، معنایی و عملکردی اثرگذار بر معناپردازی معماری یادمان شهدا (نگارندگان، ۱۴۰۲)

رتبه	CC _i	S ⁺	S ⁻	مولفه ها
۳	۰/۵۲۲۰	۹/۵۶۱۶	۸/۷۵۴۲	معنایی
۱	۰/۵۴۴۳	۷/۵۰۲۴	۶/۲۸۱۴	کالبدی
۲	۰/۵۲۹۶	۹/۳۴۳۲	۸/۳۰۰۲	عملکردی

علاوه بر موارد و مولفه های مطرح شده در جداول فوق (۴ تا ۶)، از نظر برخی از کارشناسان پژوهش در یادمان های شهدا، اجزائی وجود دارند که با ادراک مخاطبین رابطه مستقیم دارند. همچون اینکه در محوطه و بستر پیرامونی یادمان ها کاشت گیاهی متنوع وجود داشته باشد و گونه های درختی و گیاهانی که در کاشت این مکان، گنجانده می شوند، باید دارای عملکردی همچون بادشکن و سایه اندازی باشند. دیگر وجه ارزشمند، در طراحی افقی یا عمودی یادمان ها است که اگر یادمان های شهدا تمایل داشته باشند، همچون یادبودهای سنتی جلوه نمایند، تاکید بر عمودی بودن این یادمان ها به شدت اهمیت پیدا می کند، چرا که بازدیدکنندگان حتی اگر در فاصله دور بایستند، باز هم می توانند این آثار را ببینند. ضمناً شایان به ذکر است که یادمان ها با برخورداری از فرمی هندسی یا انتزاعی معناهای گوناگونی را به خود می گیرند و از معنا و عملکرد سنت های پیشین تدفین که معمولاً بر اساس نمادهای مرسوم و نمایش های تصویری قهرمانان و شهدا بود، می توانند با فرم انتزاعی خویش فاصله گیرند و موجب خلق اشکالی شوند که غیرقابل بازنمایی و تصور باشد. این مهم به این خاطر است که به دنبال موج انتزاع در هنر در دهه های قبل، بناهای یادمانی در نیمه دوم قرن ۱۸ میلادی به طور فزاینده ای به موتیف های غیربازنمایی و غیرتجسمی تبدیل شدند تا به نگرش های بحث انگیز و نامطمئن نسبت به تاریخ و بیان آن پردازند. بنابراین، در حالی که دنیای هنر به شدت خودارجاعی شد، انتزاع در اشکال بناهای یادمانی به شدت دیده می شد. مطابق با نظریات کارشناسان متخصص وجهی ارزشمند در معناپردازی یادمان های شهدا وابسته به ارتباط بین فرد با محیط و فضای یادمان و غوطه وری در آن و همچنین وابسته به جداسازی فضایی است، چراکه یادمان ها می توانند به گونه ای طراحی و ساخته شوند که علاوه بر دیده شدن از فاصله دور، مخاطب را به صورت ضمنی و بسته به عناصر ساختاری و کالبدی در فضا غرق نمایند. این سطح از رخداد به صورت تجربی برای مخاطب رخ می دهد و تمایل به تشویق «جدایی فرد از محیط» (جایی که محیط دور، حتی بیگانه با خود احساس می شود) و همچنین «ادغام فرد و محیط» (جایی که فرد با محیط هماهنگ است) دارد. کیفیت های چندحسی مولفه دیگری در معناپردازی یادمان های شهدا است. که در یادمان های شهدای معاصر ایران، همسو با تجربه های بینایی، لمسی، صوتی و حرکتی شکل گرفته اند و به طور بالقوه از طریق لمس به ادراک یادمان می پردازند و با گذشته و پیشینه خویش ارتباط برقرار می سازند. به طور کلی یادمان ها تنها به حواس بینایی و شنیداری متصل نیستند، بلکه دیگر حواس انسان همچون لامسه را نیز با یک تعامل فیزیکی تحت تاثیر قرار می دهند.

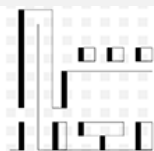

نتیجه گیری

تفکر در معنای یادمان‌های شهدای ایران زمین، در موقع نظاره آن، علاوه بر هویداسازی مقوله معنا در معماری به نقش نمادها و نشانه‌ها در معناپردازی اشاره می‌نماید. لازم به ذکر است که تبیین معناپردازی در اثر معمارانه در چارچوب صور معنادار قابل فهم و درک است و معماری بناهای یادمان شهدای ایران، به این خاطر که قسمتی از تاریخ وجود کشور می‌باشد، دارای معنای وجودی نیز است و معنای یادمان‌های شهدا به لحاظ کارکرد در حیطه معماری و به لحاظ فرم و پیکره در حیطه هنری قرار دارند. از این رو کارکرد و موضوع یادمان‌های شهدا دارای معنای صریح، بینامتنی و ضمنی است که در پرداخت فرم این آثار هویدا شده است. براین اساس می‌توان اذعان نمود که معناپردازی در یادمان شهدای ایرانی به معنای تولید و انتقال معنا است و از طریق ابعاد کارکردی و هنری شکل می‌گیرد. با توجه به تحلیل‌های انجام شده می‌توان اذعان نمود که ابعاد معنا در یادمان‌های شهدای شهر تهران از منظر وجوه ساختاری- کالبدی و هنری منجر به ادراکات حسی می‌شوند که این ادراکات حسی به معنای و نشانه این آثار وابسته است و معنای در یادمان‌ها به سه صورت صریح، بینابین و ضمنی به مخاطب انتقال داده می‌شود و در نشانه‌های یادمان‌های مورد بررسی نیز این عمل با دو صورت ادراکی و تداعی‌گرایانه رخ داده است. تولیدکنندگان معنا در نشانه‌های این یادمان‌ها به صورت خودآگاه و یا ناخودآگاه، معنای را به شکل رمزگان بر مبنای مرجع فکریشان در وجه کالبدی ساخته است. وجه معنایی در یادمان‌های مذکور که از سوی طراح در نظر گرفته شده است، گاهی فراتر از ذهنیت و افکار وی هستند و موجب انعکاس و بازتاب محیط و ارزش‌های مردمی در زمان جنگ شده‌اند. کلیه این موارد تحلیل‌گرایانه در (جدول ۷) به تفکیک برای هر یادمان تبیین شده است:

جدول ۷. سطوح معنا و معناپردازی در یادمان شهدای شهر تهران، مورد بررسی پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۲)

ردیف	یادمان شهدا	معنا	
		معنای صریح	معنای بینابین (صریح-ضمنی)
۱	یادمان شهدای دانشگاه تهران	-بزرگداشت شهیدان -ادای احترام -زنده‌نگه داشتن یاد شهیدان دانشگاه تهران با توجه به شکل مستطیل این بنا و همچنین استفاده از مصالح سنگ، صلابت و استواری و پایداری رزمندگان نشان داده شده است.	-نمایش اقتدار شهیدان با بافت خشن سنگ -روایت واقع‌گرایانه از ارزش‌های دفاع مقدس
۲	یادمان شهدای دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز	-بزرگداشت شهیدان -اشاره به تعداد شهیدان -زنده‌نگه داشتن یاد شهیدان	-روایت استقامت دفاع مقدس با نقوش برجسته و کهن الگوی ایرانی (فرم شمشه)
۳	یادمان شهدای گمنام بوستان نهج‌البلاغه	-فرهنگ و هویت ایرانی -فرهنگی تاریخی ایران -معماری اسلامی ایران	-روایتی از فرهنگ ایرانی در ادوار تاریخی و پیشینه ایرانیان
			-تصویر نمادین از مردان خدا -جهان مبتنی بر آزادی از قید دنیا -وحدت در عین کثرت -تمثیلی از سیر به سلوک
			-صلابت و استواری در عین لطافت و نرمی -سیر به عالم سلوک با ورود نور، خالی کردن جداره‌ها و بین پایه‌ها -ارزش و مقام والای شهیدان
			-باغ- مزار -اسطوره از معماری ایران (فرم طاق و گنبد، رنگ و آجر)
ردیف	یادمان شهدا	ویژگی نشانه‌های یادمان شهدا	

تداعی گرایانه	ادراکی		
<p>- مفهوم قداست و قدسی بودن</p> <p>- نمادی از شوق آسمانی شدن</p> <p>- اسطوره‌سازی شهیدان</p>	<p>- تمایز فرمی (با محوریت آب زیر صفا)</p> <p>- قابلیت روئیت‌پذیری از دیگر فضاهای دانشگاه تهران</p> <p>- عدم تضاد با زمینه و هماهنگ با فرم و مصالح و ابعاد مسجد دانشگاه تهران که مکانیت قدسی دارد.</p>	یادمان شهدای دانشگاه تهران	۱
<p>- راز و نیاز</p> <p>- عرفان</p> <p>- تداعی‌گر معماری ایرانی اسلامی.</p> <p>- راهنمایی، هدایت‌گر، پالایندگی با ورود نور از سقف و شکافها</p>	<p>- قابلیت روئیت‌پذیری از دیگر فضاهای دانشگاه تهران</p> <p>- تمایز فرمی با ایجاد فرم هفت ضلعی و سقفی با فرم شمسه همچون ضریح و قرار دادن گنبد روی آن</p> <p>- تضاد با زمینه و طرح دانشگاه</p> <p>- وجود مناره در کنار یادمان</p>	یادمان شهدای دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز	۲
<p>- تداعی‌گر معماری ایرانی اسلامی.</p> <p>- روایتی از تاریخ و فرهنگ ایرانی اسلامی.</p>	<p>- عدم استفاده از تخصص منظر و اصالت دادن به معماری .</p> <p>- استفاده از اصالت منظر</p> <p>- قابلیت روئیت‌پذیری از دیگر فضاهای پارک</p>	یادمان شهدای گمنام بوستان نهج‌البلاغه	۳

با توجه به داده‌های جدول فوق می‌توان ادعان نمود که اصول معناپردازی در آثار معماری به ویژه بناهای یادمانی شهدای شهر تهران در فرم و کارکرد این آثار هویدا می‌شود که با توجه به اعتقادات و باورها ارزش‌های معمار و طراح یادمان‌ها از طریق فرم، مصالح، رنگ، تناسبات و ابعاد، نورپردازی و به طور کلی عناصر ساختاری و کالبدی نمود پیدا می‌کند. ضمناً این اصول در برگزیده نماد، معانی صریح، بینامتنی و ضمنی و همچنین نشانه‌های تداعی‌گرایانه و ادراکی است که مخاطب در مواجهه با بنا به ادراکات و تفاسیر خویش می‌پردازد. این همان وجهی است که کارشناسان و متخصصین پژوهش نیز به آن اشاره کردند و بیان داشتند که مولفه‌های معناپردازی در یادمان‌های شهدا به سه دسته مولفه‌های کالبدی، معنایی و عملکردی دسته‌بندی می‌شود و از این میان مولفه‌های کالبدی بالاترین رتبه را در معناپردازی معماری برای مخاطب یادمان‌ها دارند و در میان عوامل کالبدی نقش تناسبات و توجه به عمودی بودن، برخورداری از فرمی انتزاعی، برخورداری از کیفیت چندحسی و همچنین نوع قرارگیری در مکان حائز اهمیت زیادی است تا معناپردازی به صورت ضمنی و عینی در مخاطب این اثر معمارانه انجام شود. به طور کلی در گونه کالبدی که دارای معنای عینی است، در یادمان‌های مورد بررسی معنایی همچون: بزرگداشت شهیدان؛ ادای احترام، زنده‌نگه داشتن یاد شهیدان، اشاره به تعداد شهیدان و فرهنگ و هویت ایرانی نشان داده شده است. در گونه معنایی (مفهومی) نیز معنایی به صورت ضمنی به بیان نمایش اقتدار شهیدان، روایت واقع‌گرایانه از ارزش‌های دفاع مقدس، روایت استقامت دفاع مقدس با نقوش برجسته و کهن الگوی ایرانی، مضامین اسطوره‌ای و قداست پرداخته‌اند. از این رو هر دو وجه کالبدی و معنایی (مفهومی) این یادمان‌ها اشاره به معنای اسطوره‌ای و اسطوره‌پردازی شهیدان دارند که در یادمان دانشگاه تهران و دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز از یادمان بوستان نهج‌البلاغه بیشتر است.

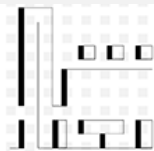

پی نوشت

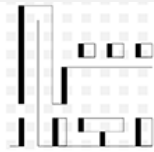
۱. John Locke
۲. Wittgenstein
۳. John Austin
۴. Castells
۵. Lynch

منابع

- احمدی، ا.، آزاد احمدی، م. (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی معماری دوره پهلوی اول و دوم از منظر نشانه‌شناسی و معناشناسی (مطالعات موردی: موزه ایران باستان و موزه هنرهای معاصر). مجله هنر و متمدن شرق، ۱۱(۳۹)، ۵-۲۲.
- اعتمادی‌پور، م. (۱۴۰۰). تحلیل معنا در معماری مسکن سنتی ایرانی با تاکید بر نقش نشانه‌ها (نمونه موردی: مسکن سنتی اقلیم گرم و خشک). فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، ۹(۳۳)، ۹۵-۱۰۸.
- ایرجی، ج.، نوروزی برازجانی، و. (۱۳۹۹). معنا در معماری معاصر ایران؛ بعد از انقلاب اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه پارس.
- پروین، ح.، فرنوش، ف. (۱۳۹۵). یادمان شهدای گمنام: بررسی دو رویکرد منظرپردازی در ایران و عراق. فصلنامه منظر، ۳(۳۴)، ۹۴-۱۰۷.
- ترکمن، ز.، انصاری، م.، کیانی، م. (۱۴۰۰). نقش مولفه معنا در تداعی آثار معماری به عنوان سمبل شهری از طریق آزمون معنایی (نمونه موردی: یادمان‌های معاصر ایران از پهلوی دوم تاکنون). فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۱(۴)، ۷۳۹-۷۵۱.
- حمه‌جانی، ی. (۱۳۹۷). معناکاوی در معماری از منظر نشانه‌شناسی فرهنگی (مطالعه موردی: ساختارهای معماری هورامان تخت کردستان ایران). پایان‌نامه دکتری منتشر نشده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج.
- خواجه سعید، ف.، بلیلان اصل، ل.، ستارزاده، د. (۱۴۰۰). گونه‌شناسی منظر یادمانی معاصر با رویکرد نشانه‌شناختی پیرس. نشریه منظر، ۱۳(۵۶)، ۴۴-۵۷.
- دهخدا، ع. ا. (۱۳۳۹). لغت‌نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رئیس‌ی، م.، نقره‌کار، ع. (۱۳۹۷). معناشناسی در آثار معماری از منظر اسلامی. فصلنامه نقش جهان، ۸(۴)، ۲۶۰-۲۶۶.
- رئیس‌ی، م. (۱۳۹۵). از معنا تا معناپردازی در معماری اسلامی. تهران: انتشارات قطب علمی معماری اسلامی.
- سخت‌دوست، ن.، البرزی، ف. (۱۳۹۶). تاملی بر فرآیند معناپردازی مجموعه تاریخی سعدالسلطنه قزوین و خوانش هویت کنونی آن از منظر پدیدارشناسی. فصلنامه باغ نظر، ۱۵(۵۹)، ۲۹-۴۲.
- سعیدی، آ. (۱۴۰۱). معناپردازی در معماری. اندیشه معماری داخلی، ۲(۲)، ۴۷-۶۸.
- شولتز، ک. ن. (۱۳۹۱). معنا در معماری غرب. ترجمه م. قیومی بیدهندی. تهران: فرهنگستان هنر.
- صدری کیا، س.، بمانیان، م. ر.، پورمند، ح. ا. (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی کارکردهای تمثیل با رویکرد بیان معنا در معماری ایرانی. فصلنامه آرمان‌شهر، ۲۹(۲)، ۸۱-۹۸.

- فردپور، س.، دولت‌آبادی، ف.، مهدوی‌نژاد، م. ج. (۱۴۰۱). معاصر سازی مفهوم اصالت معنایی در معماری نمای شهری تهران (مطالعه موردی: نماهای دوره پهلوی اول و دوم). هویت شهر، ۱۶(۵۰)، ۵-۱۶.
- فرزین، ا.، براتی، ن. (۱۳۹۵). مردم‌پسندی در یادمان‌های شهید: ارزیابی موفقیت اجتماعی طرح‌های بنیاد شهید. فصلنامه منظر، (۳۴)، ۱۱۸-۱۲۴.
- فرضیان، م.، حجت، ع. (۱۳۹۲). تأملی بر مبانی نظری طراحی سه یادمان دفاع مقدس. صفة، ۲۳(۱)، ۵.
- طوفان، س.، معماری، ح.، ستارزاده، د.، فرامرزی، م. (۱۴۰۰). تأثیر مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده ابعاد ادراکی مخاطب بر کیفیت معنایی معماری یادمان‌های معاصر. دوفصلنامه اندیشه معماری، ۶(۱۲)، ۱۷-۳۹.
- گلزار، م. ر.، خمسه‌عشری، ع. ا. (۱۳۹۵). منظر یادمانی جنگ: از واقع‌نمایی تا استعاره. فصلنامه منظر، (۳۴)، ۶۸-۸۱.
- مهدوی‌نژاد، م. ج.، بهرامی، م. (۱۳۹۳). نسبت یادمان‌گرایی و پایداری در معماری معاصر ایران (مطالعه موردی: مساجد معاصر). معماری و شهرسازی پایدار، ۲(۱)، ۴۳-۵۶.
- ( ). A Spatial-Semiotic Narrative of the Martyr's Memorial Site in Amman. ۲۰۲۲ El-Sharif, A. (International Journal of Linguistics, ۲(۱۴), ۷۵-۱۱۰).
- ( ). Idealising Martyrdom and Jordanian Militarism in the Martyr's Memorial in ۲۰۲۱ El-Sharif, A. (Amman: A Social Semiotic Approach. Social Semiotics, ۱۱۵-۱۳۲. [https://doi.org/10.350330,2021,1913012/10.1080.2021,1913012](https://doi.org/10.1080/1913012/10.1080.2021.1913012)).
- ( ). Public Preferences in Design of Martyrs' Memorials: ۲۰۱۶ Masoudi Asl, B., Farzin, A., & Barati, N. (Reviewing Social Success of Projects by Bonyad-e-Shahid Organization. Manzar, (۹۸-۱۰۵).
- ( ). Constructions as Triads of Form, Function, and Agency: An Agentive ۲۰۱۸ Torres-Martínez, S. (Cognitive Construction Grammar Study of English Modals. Cognitive Semantics, ۱(۴), ۱-۳۸).
- ( ). Commemorative Atmospheres: Memorial Sites, Collective Events and the ۲۰۱۶ Sumartojo, S. (Experience of National Identity. Transactions of the Institute of British Geographers, ۴(۴۱), ۴۱-۵۴).

Analyzing the principles of interpretation in the memorials of martyrs in Tehran

BOUJARI FATEMEH, EBRAHIMI ABDOLLAH*, HAMZENEJAD MAHDI, MAHMOUD TEIMOURI

Abstract

Martyrs' monuments are reminders of national identity and architects use them to remember martyrs. These concepts are shown in structural and formal aspects along with sign and meaning, the neglect of meaning making and perception of meanings is difficult for the audience and disrupts the performance of the works. The purpose of analyzing the principles of interpretation of architectural works is the question of what are the principles of interpretation of martyrs' memorials in Tehran. The results of qualitative-quantitative method, data collection in library-field with interview tool, statistical population of two groups of 30 experts and three memorials with non-probability sampling, analysis method Coding was open, central and selective. Interview results with scaleless matrix, fuzzy and data ranking. As a result, the principles of interpretation in the form and function of Hoyda's works, the designer's beliefs and values are manifested through form, materials, color, proportions and dimensions, lighting and overall structural and physical elements. These principles include symbols, explicit, intertextual, implicit meanings, as well as associationist and perceptual signs that lead to the perceptions and interpretations of the audience when faced with the building. The meaning-making components were classified into three categories: physical, semantic and functional. The physical components have the highest rank. Among the physical factors, the role of proportions, attention to verticality, having an abstract form and multi-sensory quality, and the type of placement in the most important place in meaning-making are The implicit ..and objective form in the audience is the work of architecture

Key words: meaning, interpretation, martyrs' memory, Tehran city.